

1.4. PROSJEKTPLAN OG FAGLIGE PROBLEMSTILLINGER FOR E18 TVEDESTRAND–ARENDALE-PROSJEKTET

Axel Mjærum, Ole Christian Lønaas, Synnøve Viken og Gaute Reitan

LOKALITETER FRA STEINALDEREN: KRONOLOGI OG REGIONALITET LANGS KYSTEN AV AUST-AGDER

Langs kyststrøkene i Aust-Agder har det hittil vært foretatt få utgravninger av lokaliteter fra steinalderen, til tross for at det tidlig ble rettet oppmerksomhet mot særlig de neolittiske lokalitetene i Aust-Agder (f.eks. Nummedal og Bjørn 1929; Bjørn 1930; Gjessing 1945). Mye av kunnskapen om steinalderen i kystområdene i Aust-Agder har vært basert på løsfunn av storredskaper og enkelte eldre undersøkelser som ikke tilfredsstillende nyere tids krav til dokumentasjon og metoder. Sammenfattende oversikter viser en viss konsentrasjon av løsfunn og boplasser i området Tvedestrand–Arendal, spesielt fra neolittisk tid (Amundsen 2000; Killhavn 2013; jf. Hinsch 1955, 1956; Mikkelsen 1984; Nielsen og Åkerstrøm 2016), men synliggjør samtidig behovet for mer kunnskap om boplassene i regionen.

Landhevingsforløpet mellom Telemark og Lista har også vært dårlig kjent. Regionale rekonstruksjoner av landhevingen har vært basert på korrelasjoner og ekstrapolering av kjente data over lange avstander. I tillegg har tapestransgresjonen, hvor havnivået innenfor en relativt kort del av mesolitikum og i noen områder steg raskere enn raten til landhevingen, skapt ytterligere tolkningsproblemer. Dette har medført stor usikkerhet knyttet til landskapsrekonstruksjoner og strandlinjedateringer i regionen. Lokalitetene som omfattes av E18 Tvedestrand–Arendal-prosjektet befant seg mellom 14 og 58 meter over dagens havnivå. Beliggenheten i landskapet taler for at de fleste lokalitetene har ligget i et skjærgårdsmiljø da de var i bruk. Som følge av landhevingen var landskapet i stadig forandring, og nye oppholdssteder ble tatt i bruk ettersom nytt land steg opp av havet. Ut fra kunnskapen om landhevingsforløp i de omkringliggende områdene (Prøsch-Danielsen 1996; R. Sørensen mfl. 2014b; Romundset mfl. 2015) ble det antatt at lokalitetene ville representere aktivitet fra tidligmesolitikum til mellomneolitikum. Erfaringsmessig vil en bedret forståelse av landhevingen i Aust-Agder-regionen være viktig for å sette kunnskapen fra de arkeologiske

undersøkelsene i E18 Tvedestrand–Arendal-prosjektet inn i en tidsmessig sammenheng. Norges geologiske undersøkelser (NGU) skulle derfor utarbeide strandlinjekurver for området.

Den frem til nå mangelfulle kunnskapen om Aust-Agders steinalder står i kontrast til kunnskapsstatusen for kystområdene både lenger nord og sør: De siste tiårene har et antall forvaltningsundersøkelser gitt betydelig informasjon om steinalderen rundt Oslofjorden, langs Telemark-kysten og på Lista (se f.eks. Ballin og Jensen 1995; Berg 1995; Berg 1997; Ballin 1998, 1999a, 1999c; Jakslund 2001, 2012a, 2012b; Glørstad 2004, 2010; Reitan 2010; Solheim og Damlien 2013; Jakslund og Persson 2014; Melvold og Persson 2014; Reitan og Persson 2014; Solheim 2017). Ved de senere årenes store forvaltningsundersøkelser har det fremkommet enkelte bygningsspor som hyttetufter og teltringer fra eldre steinalder (Jakslund 2003; Solheim og Olsen 2013; Bjørkli 2016; Mansrud og Carrasco 2018). Bygningsrester, sammen med strukturer som avfallsdynger, ildsteder, kokegroper, graver og båtstøer, har et stort kunnskapspotensial. Kombinert med gjenstandsstudier og funnspredningsanalyser, analyser av topografiske forhold og naturvitenskapelige resultater danner de utgangspunkt for å forstå boplassenes alder og deres interne og eksterne boplassorganisering (Glørstad 2006). En slik kombinasjon av datamateriale utgjør det aller beste grunnlaget for å frembringe detaljert kunnskap om aktiviteten (se f.eks. Jakslund 2003; Åstveit 2010; Solheim og Olsen 2013).

Lokaliteter fra sent i tidligneolitikum og mellomneolitikum (ca. 3500–2500 f.Kr.) har i liten grad blitt undersøkt ved de store forvaltningsprosjektene rundt Oslofjorden, og har bare unntaksvis blitt gravd ut i andre sammenhenger (se Østmo 2008: 167–183 for oversikt). Den kunnskapen som foreligger, både fra Arendalsregionen (Nummedal og Bjørn 1930; Berge og Melvold uten årstall) og fra andre deler av Øst- og Sørlandskysten (Østmo 2008: 167–183, med henvisninger; Reitan 2010) viser imidlertid at disse steinalderboplassene ofte er komplekse. Flere av boplassene har gitt et omfattende funnmateriale, bevarte kulturlag og bygningsspor (Ingstad

1970; Johansen 2002). Innenfor traséen for nye E18 Tvedestrand–Arendal fantes det flere lokaliteter med spor etter antatt neolittisk aktivitet, og disse ble følgelig vurdert å romme et stort forskningspotensial.

Det har blitt fokusert på fire hovedproblemstillinger ved steinalderundersøkelsene:

1. Fremskaffe kunnskap om og analyse av teknologiske, typologiske og kronologiske trekk i gjenstandsmaterialet
2. Kartlegge og analysere spor etter intern boplassorganisering ut ifra funnspreddning og strukturer eller konstruksjoner
3. Avklare lokalitetenes funksjoner og ulike struktur- og boplasstyper gjennom tid. Studier av de neolittiske lokalitetene vil bli spesielt vektlagt.
4. Tilrettelegge for fremtidige storskalaanalyser av bosetningshistorien og regionalitet langs Sør- og Østlandskysten

De kultur- og naturhistoriske undersøkelsene vil muliggjøre studier av bosetningshistorien gjennom diakrone studier, bedre forståelsen av strandlinjeutviklingen og undersøke boplassorganisering innenfor et avgrenset område gjennom praktisk talt hele steinalderen. Videre vil undersøkelsene kunne fylle kunnskapsgapet mellom Lista og Telemark, og danne et nytt grunnlag for studier av tradisjonsgrenser. Utgravningene ble også vurdert å kunne gi et kunnskapsnivå sidestilt med det man har for Oslofjord-området – et kunnskapsnivå som er eksepsjonelt høyt i et europeisk perspektiv.

LOKALITETER FRA JERNALDEREN: GRAVSKIKK, FERDSEL OG LOKAL GÅRDSUTVIKLING

Det er et rikt gravmateriale fra ulike deler av jernalderen i Aust-Agder, og et relativt høyt antall graver er undersøkt (H. Gjessing 1921, 1923). Gravhaugene i Aust-Agder ligger både i dalførene (Setesdal) og langs kystbeltet, ikke minst omkring Fjære i Grimstad (Larsen og Sollund 2002). Flertallet av de undersøkte gravminnene ble gravd ut under siste halvdel av 1800-tallet, og undersøkelsene oppfyller ikke dagens krav til dokumentasjon. Flere av gravfunnene mangler også opplysninger (Larsen 2003: 42). Når det gjelder den politiske og økonomiske organiseringen av samfunnet i jernalder, har forskningsfokusset i stor grad vært rettet mot Vest-Agder. Dette skyldes trolig at gravmaterialet der har vist en større funnrikdom og er vesentlig rikere på importgjenstander enn hva tilfellet er for Aust-Agder.

På lokalitetene fra jernalder har det vært ønskelig å avklare sammenhengen mellom ulike fornminnetyper, samt å samle inn statistiske data for overordnede analyser, spesielt knyttet til datering, kontekst og funksjon. Ved undersøkelsen av gravhaugene var det viktig å belyse hvordan de ytre og indre delene av gravminnet var bygd opp, og om haugene inneholdt sekundærgraver. Det skulle også undersøkes om det kunne observeres rester etter ritualer eller handlinger i forbindelse med gravleggingen(-e) – var det bevart gjenstander i graven, og hvor var de eventuelt plassert? Det skulle dessuten kartlegges i hvilken grad haugene var plyndret, og om eventuell plyndring fant sted kort tid etter gravleggingen eller i nyere tid. Undersøkelsen av hulveiene og gravminnene på Hesthag vil kunne bidra til å belyse den forhistoriske gravskikken, landskapsbruken og gårdsutviklingen i området.